

В. В. Федчишина,
к. е. н., с. н. с., завідувач лабораторії організації науково-дослідних робіт та
координації діяльності підвідомчих підрозділів, Київський науково-дослідний
інститут судових експертиз

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНАМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗА ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

V. Fedchyshyna,
head of laboratory of organization of scientific research works and of coordination
of activities of subordinate divisions of Kyiv Research Institute of Forensic Science

STATE REGULATION BODIES FOR FORENSIC ERA DIRECTORY OF THE UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC

У статті аналізується історичний досвід державного регулювання органами судової експертизи за доби Директорії Української Народної Республіки. Наголошено, що судова експертиза підвищує доказову силу матеріалів справи, забезпечує встановлення об'єктивної істини і відіграє важливу роль у розробці і практичному впровадженні наукових методів і методик дослідження матеріалів при розслідуванні злочинів і судовому розгляді справ. Доведено, що досвід вітчизняної історії, не втрачаючи актуальності, має суттєвий вплив на формування чіткої концепції функціонування державного управління для підвищення рівня встановлення істини в правосудді держави, впливаючи на міцність і стабільність українського державотворення.

The article analyses the historical experience of state regulation bodies for forensic era Directory of the Ukrainian national Republic. Noted that the judicial examination increases the evidentiary force of the case, ensure the establishment of objective truth and plays an important role in the development and introduction of scientific methods and techniques of research materials in the investigation and judicial examination of cases. It is proved that the experience of Russian history, without losing relevance, has significant influence on the formation of a clear framework for functioning of the public administration to improve the truth of justice of the state to influence the strength and stability of the Ukrainian state.

Ключові слова: історія, розвиток і становлення, Українська Народна Республіка, держава, науково-судова експертиза, судово-експертна діяльність.

Key words: history, development and formation, Ukrainian national Republic, the state, scientific and forensics, forensic activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досліджуючи суспільні відносини в сфері державної політики по управлінню органами суду, юстиції і судової експертизи зокрема, через призму адміністративного управління в історіографії доби Директорії, є необхідність вивчення проблематики у комплексному дослідженні. Відіграючи провідну роль у встановленні істини, державне управління судовою експертизою здійснювалось на підставі теоретичних та практичних здобутків та історично-правового досвіду через механізм політичного, відомчого та контрольного управління правоохоронною системою.

Наукові ідеї, що лягли в основу організаційної побудови та управління органами судової експертизи України, їх функції в еволюції ефективності механізму управління цими органами, традиційно є об'єктами дослідження автором в хронологічній послідовності певного історичного етапу України — за доби Директорії Української Народної Республіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окремі статті, періодично з'являлися в наукових публікаціях, зокрема історичні віхи розвитку і становлення науково-судової експертизи Української Народної Республіки часів Центральної Ради, але питання державного регулювання органами судової експертизи за доби Директорії Української Народної Республіки в публікаціях відсутні.

Тому сьогодні існує нагальна потреба консолідації зусиль науковців в галузі наук з державного управління щодо ознайомлення громадськості із сторінками історії розвитку і становлення органів судової експертизи за доби Директорії Української Народної Республіки.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті дослідити історичний досвід державного регулювання органами судової експертизи за доби Директорії Української Народної Республіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Із зміною політичної ситуації щоразу починається нова сторінка в історії розвитку української державності та процесу реформування державотворення, правоохоронних органів і експертної системи зокрема.

Так, 15 липня 1918 р. Міністерство судових справ, яким здійснювалась вся правова політика, перейменовано на Міністерство юстиції, та робота Київського Кабінету науково-судової експертизи контролювалась не лише Міністерством юстиції, але за представленням міністра юстиції керуючий Київським Кабінетом і його помічники затверджувалися особисто гетьманом Скоропадським. Саме тоді Міністерством юстиції було закладено основу українізації науково-судової експертизи.

Однак у другій половині дня 14 грудня 1918 р. Гетьман Павло Скоропадський власноручним актом зрікся влади,

проголосивши: "...Усім, усім по установам України. Усім військовим частинам і установам. Я, Гетьман всієї України, протягом семи з половиною місяців всі свої сили клав на те, щоб вивести країну з того важкого стану, в якому вона знаходилася. Бог не дав мені сили справитися з цим завданням. Нині з огляду умов що склалися, керуючись винятково благом України, від влади відмовляюся".

Гетьманський Кабінет міністрів у свою чергу постановив: "...обміркувавши вимогу Директорії, Рада Міністрів ухвалила скласти з себе повноваження і передати владу Директорії, яка стояла на чолі протигетьманського повстання". Постанову підписали голова Ради міністрів С. Гербель, міністр торгу і промисловості С. Мерінг, міністр внутрішніх справ І. Кістяковський, міністр фінансів А. Ржепечкий, міністр народної освіти В. Науменко, міністр праці В. Косинський та державний контролер С. Петров.

14 грудня 1918 року, із припиненням існування Української Держави П. Скоропадського, розпочався новий етап державного будівництва в Україні — у цей день влада в Україні перейшла до утвореної у листопаді 1918 р. Директорії, яка проголосила про відновлення Української Народної Республіки, що існувала в період Центральної Ради та її законодавства, сформувавши уряд — Раду Народних Міністрів УНР, юридичний статус якого чітко не визначався.

Із урочистим вступом 18 грудня 1918 року до Києва, Директорією було проголошено Заяву про те, що вся влада в УНР належить лише трудівним класам: робітництву і селянству, а нетрудові класи позбавлялись права порядкувати державою; і запевняла, що передасть права і повноваження лише трудовому народу самостійної УНР: найвища влада належить Директорії, а законодавча — Трудовому Конгресу, обраному трудовим народом, виконавча влада належала Раді Народних Міністрів, а влада на місцях — трудовим радам селян, робітників і трудової інтелігенції. Виборчих прав були позбавлені не лише заможні власники, а й частина інтелігенції: професори, адвокати, лікарі, педагоги середніх шкіл тощо, а отримали виборчі права лише представники інтелігенції, які мали "безпосередні контакти з народом": лікарські помічники, фельдшери, вчителі народних шкіл, службовці канцелярій та ін.

Директорія Української Народної Республіки, створена 14 листопада 1918 року з п'ятох осіб на чолі з Володимиром Винниченком, як альтернативний уряд Гетьманату, повернула назву держави — Українська Народна Республіка, 2 січня 1919 року відмінила закон гетьманського уряду "Про утворення Державного Сенату" і відновила діяльність Генерального суду, який тепер отримав назву "Надвичий Суд Української Народної Республіки".

Деякі міністри Української держави були заарештовані, та під жорстким контролем Директорії 26 грудня 1918 року було сформовано Перший уряд Директорії — Раду Народних міністрів УНР на чолі з В.М. Чехівським. Однак Уряд був без визначеного юридичного статусу, без розподілу владних повноважень між Радою Народних Міністрів і Директорією.

Увесь український народ очікував від Директорії та уряду вжиття заходів до виведення України, оточеної ворогами з усіх боків: 6 різними арміями, що діяли на її території: на заході стояли польські війська, після повалення гетьманської держави посилювся рух радянських військ в Україну, на південно-східному кордоні виступили російські сили антибільшовицького спрямування, які очолив генерал Денікін, південна смуга з Одесою, Миколаєвом і Херсоном була зайнята французами; німецька і австро-угорська армії додержували нейтралітету, бо їх солдати після німецької революції у листопаді здебільшого виїздили на Батьківщину; окрім того, в Україні почали діяти сотні загонів під проводом різних отаманів, із подолання внутрішніх протистоянь та міжнародної ізоляції.

Але становище України і Директорії УНР як верховної влади на Україні було дуже складним і хитким: 29 січня 1919 р. Відділ юстиції, утворений при Тимчасовому Робітничо-Селянському Уряді України 28 листопада 1918 р., перетворено на Народний комісаріат юстиції на чолі з кваліфікованим юристом О. Хмельницьким, якому доручалось негайно по затвердженню нових штатів призначити осіб прокурорському нагляду.

Починаючи з грудня 1918 р. Декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України було створено Всеукраїнську Надзвичайну комісію, а 14 лютого 1919 р. Рада Народних Комісарів України затвердженням "Тимчасовим Положенням про Народні Суди і Революційні Трибунали Української Радянської Соціалістичної Республіки" постановила ліквідувати всі Судові установи, існуючі на території України до встановлення Радянської влади (Генеральний Суд, Судові Палати, Окружні суди Мирових Суддів, Суди Військові, Морські, Волосні, Комерційні та інші), а також всі установи і організації при колишніх судових місцях (Прокурорський Нагляд, Нотаріат, Присяжну і Приватну адвокатуру, Інститути Судових Слідчих, Судових Приставів та т.д.) [1].

Від 1 березня 1919 р. Народний комісаріат юстиції (НКЮ), керований Народним Комісаром Юстиції А. Хмельницьким, контролював діяльність судів і слідства: для цього у структурі НКЮ було створено контрольно-слідчий відділ.

Після переїзду радянського уряду до Києва із лютого 1919 р. розпочався новий період роботи Київського Кабінету НСЕ при українській юстиції: Київський КНСЕ продовжував працювати у підпорядкуванні НКЮ УСРР, входячи до складу контрольно-слідчого відділу. Так, завідувачий контрольно-слідчим підрозділом Сендик у квітні 1919 р. повідомляв про Київський Кабінет НСЕ, що "...в цілях допомоги слідчим при контрольно-слідчому відділі Народного комісаріату юстиції створено кабінет науково-судової експертизи, обслуговуючи всю республіку" [2].

Робота Київського Кабінету НСЕ проходила в дуже складних умовах: на території українських земель, що раніше перебували в складі Російської імперії, залишалися чинними і успадковані закони царської Росії, і Тимчасового уряду, а чіткої концепції розвитку державних органів, в тому числі і судової експертизи, не було. Проблеми взаємин між різними гілками влади вирішувалися за допомогою різних на поспіх розроблених, юридично недосконалих ухвал, постанов, декретів. Все це призводило до породження конфліктів і не порозумінь між Радою Народних Міністрів та Директорією, яка не мала відповідних органів для проведення в життя її програми.

Ускладнювався процес державного регулювання не тільки внутрішніми причинами, породженими через відсутність кваліфікованих кадрів, але й постійними протиріччями: в уряді не було єдності і спільної політичної лінії — спершу прихильників Директорії об'єднавала боротьба проти гетьманського уряду, а з падінням гетьманату розбіжності посилілись — тривали тертя між течіями Українського національного союзу, з членів якого була обрана Директорія, стосовно політичної і соціальної програми: більшість (Винниченко, Чеховський, Шаповал) — виступали за союз (із певними застереженнями) з більшовиками проти Антанти, а решта на чолі з Петлюрою закликали до спільних дій уряду з Антантою проти більшовиків.

Отже, проблема постійних протиріч, невизначеності правового статусу й компетенції у державному управлінні, сприяли зростанню злочинності. Тому на судову експертизу покладалася великі надії. Так, правильність судових рішень по кримінальних і цивільних справах залежить від застосування найбільш сучасних способів виявлення матеріальної істини в судовому процесі. Недостатня постановка розшукової та слідчої частини і відсутність добре поставленої експертизи збільшують число нерозкритих злочинів і можливість допущення судових помилок, що підриває довіру до правосуддя.

Саме наукові прийоми боротьби зі злочинністю і обумовили виникнення в Західній Європі спеціальних інститутів криміналістики для застосування успіхів технічних знань для справи правосуддя, і такими культурними закладами на Україні є Київський і Одеський Кабінети науково-судової експертизи. До кола діяльності належать дослідження за допомогою фотографії — звичайної і спеціальної (метричної, кольороподільної, за допомогою ультрафіолетових променів та ін.), мікрофотографії, дактилоскопії, хімічного та мікроскопічного аналізів та інших технічних прийомів. "Сприяючи проведенню оглядів, досліджуючи різного роду речові докази, в тому числі зброю і засоби злочину та залишених пошкоджень, плям крові із визначенням їх належності людині чи тварині, волосся, грошових знаків, документів, печаток і способів виконання їх підробки, відновлювати невидимі тексти повідомлень, написаних "секретним" чорнилом, виявляти витравлені, витерті та закриті письмена, займатися розробкою методів злочинності, які складають предмет криміналістики — все це належало до виконання Київським Кабінетом НСЕ" [3].

По Закону, виданому в період Гетьманства, на Київський КНСЕ додатково, крім грошових знаків було покладено дослідження фальшивих кредитних білетів по справах про їх підробку, що виникають у судовому порядку [4].

У 1918 році Київським Кабінетом НСЕ було виконано експертизи по 389 справах, головним чином про підробку грошових знаків-експертизи по 325 справах. Правда, в 1919 р. цей показник впав до 80 експертиз. В тому числі про підробку грошових знаків виконано експертизи по 63 справах — звітував 19 жовтня 1919 року Прокурору Київської Судової Палати керуючий Київським КНСЕ професор С.М. Потапов [4].

Матеріалів про діяльність КНСЕ у період доби Української Народної Республіки 1918—1919 років збереглося дуже мало, свідченням діяльності є лише окремі документи. І все ж, Керуючий Київським Кабінетом НСЕ С.М. Потапов зумів переконати, що штати кабінету необхідно зберегти, не скорочуючи їх.

Із травня 1919 року Директорія уособлювалася з її лідером С. Петлюрою, який одержав фактично диктаторські повноваження. Серед небагатьох документів цієї епохи збереглося Подання Керуючого Київським КНСЕ від 30 серпня 1919 року С.М. Потапова прокурору Київської судової палати такого змісту: "...на виконання Циркуляру Управління Юстиції при Головнокомандуючому збройними силами на Півдні Росії від 11 серпня 1919 року за № 54, маю честь надати пояснення моє і пояснення помічників моїх доктора М.М. Туфанова, О.П. Семенцова, В.І. Фіворського та М.А. Петрова про службу в Кабінеті Науково-Судової Експертизи в період володіння Києвом зі сторони більшовиків, а також список осіб із необхідними відомостями" [5].

На жаль, ці відомості не збереглися, але невдовзі Керуючий Київським КНСЕ С.М. Потапов за невідомих обставин переїхав із сім'єю до Одеси, де багато років працював лаборантом в Одеському Кабінеті НСЕ.

30 грудня 1919 р. кабінет очолив відомий вчений у галузі дослідницької і судової фотографії професор В.І. Фаворський. Силами В.І. Фаворського, М.О. Петрова, М.М. Туфанова, В.А. Франковського і прийнятого на посаду фототехніка В.А. Павлова вдалося налагодити роботу кабінету і продовжити проведення судової експертизи по дослідженню документів, дактилоскопічних, траєктів, судовохімічних дослідженнях.

В складних умовах громадянської війни 11 грудня 1919 р. в Харкові створено Комітет юстиції при Всеукраїнському революційному комітеті, а 19 січня 1920 р. його реорганізовано в Народний комісаріат юстиції України, який очолив політичний діяч Є. Терлецький.

В умовах громадянської війни та інтервенції, коли на території України у 1919—1920 рр. діяли шість різних армій

— українська, Червона, Біла, Антанти, польська та анархістська, коли не можливо провести чітку межу між цивільною та військовою владою, коли за доби Центральної Ради та Директорії на теренах України, окрім законів УНР продовжували діяти не скасовані УЦР нормативно-правові акти Російської імперії та Тимчасового уряду, робота Київського кабінету НСЕ була значно ускладненою, доводилося розв'язувати проблеми та вирішувати непосильні завдання. За таких складних обставин судова експертиза, функціонуючи фактично в умовах війни, ставала важливим елементом у системі державної влади та відіграла значну роль у встановленні істини в правозахисній системі.

На жаль, під час коротко часової окупації Києва білополяками (з 6 травня по 12 червня 1920 р.) повністю зберегти цінне наукове обладнання кабінету, придбане за спеціальним замовленням у 1914 році на суму більше 20 тис. золотих карбованців у Швейцарії, не вдалося: значна частина майна кабінету була пограбована окупантами. Це негативно відбилося на матеріальній базі, але не зупинило діяльності даної установи. Більше того, планувалося підвищити правовий статус кабінету, реорганізувавши його в інститут. Про це у квітні того ж року Київська газета "Комуніст" повідомляла своїх читачів в статті "Институт научно-судебной экспертизы": "...Киевский кабинет научно-судебной экспертизы преобразовывается в институт научно-судебной экспертизы. При институте будут читаться лекции и производиться лабораторные занятия для ознакомления работников советского суда с производством различных исследований" [5]. На жаль, цей намір реалізувати в життя тоді так і не вдалося.

ВИСНОВКИ

Разом з тим, нетривалий досвід діяльності Київського КНСЕ за доби Директорії Української Народної Республіки, дає корисний досвід для формування чіткої концепції розвитку державних органів, в тому числі судової експертизи в складі органів юстиції, дотримання послідовності та відсутність впливу політичних течій.

Досвід вітчизняної історії, не втрачаючи актуальності, має суттєвий вплив на формування чіткої концепції функціонування державного управління для підвищення рівня встановлення істини в правосудді держави, впливати на міцність і стабільність українського державотворення.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є вивчення історичного досвіду створення і розвитку судової експертизи в Європі.

Література:

1. Декреты и постановления Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. — 1919. — № 4. — 6697 папка 4 библиотека.
2. Известия-Вести Волынского губернского революционного комитета. — 1919. — 22 апреля.
3. Декреты и постановления Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. — 1919. — № 4. — 6122, 6119 папка 1 библиотека.
4. Центральный державный исторический архив Украины, фонд 317, опис 2, справа 84, аркуші 31, 35, 36.
5. Коммунист. 1919. — 18 апреля.

References:

1. "Decrees and regulations of the Workers and Peasants' Government of Ukraine", 1919, № 4, 6697 folder 4 library.
2. "News-News Volyn provincial revolutionary Committee" (1919), 22 April.
3. "Decrees and decrees of the workers and Peasants' government of Ukraine" (1919), № 4, 6122, 6119 folder 1 library.
4. Central state historical archive of Ukraine, fond 317, opys 2, справа 84, arkushy 31, 35, 36.
5. Communist (1919), 18 April.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2014 р.